

Antalík, Dalibor

Poetická metafyzika Chalíla Džibrána

Religio. 1999, vol. 7, iss. 1, pp. 77-88

ISSN 1210-3640 (print); ISSN 2336-4475 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/124877>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Poetická metafyzika Chalíla Džibrána

Dalibor Antalík

Literát a malíř Chalíl Džibrán (1883-1931) se ve svém literárním díle nepokusil prostředkovat žádný věroučný systém. Nikdy nepostupoval systematicky. Jeho uměleckému založení byla cizí akademická analytičnost a vlastní mu naopak bylo asociativní myšlení. Pro náboženské sebevyjádření zvolil formu poetického symbolismu, podobně jako představitel literárního mysticismu. Své náboženské, resp. nábožensko-filozofické cítění tedy vědomě odíval rouchem mýto-poetického jazyka. Tato záměrná „remytologizující“ interpretace vlastních náboženských postojů exegetickou prací příliš neusnadňuje. Naopak: extrapolace oné „poetické metafyziky“ na rovinu pojmů zůstane vždy problematickou. Tento fakt obrážejí práce, které se zabývají Džibránovým dílem. Jejich různé závěry jsou zapříčiněny nejen rozdílným metodickým přístupem, nýbrž do značné míry právě projekcí vlastních východisek a stanovisek do studovaného tématu, které svou povahou tento proces přímo provokuje.¹

1. Biografie

Jako datum svého narození si Chalíl Džibrán sám vybral 6. 1. 1883. Přesné datum totiž neznala ani jeho vlastní matka Kámila ani jeho otec Chalíl. Jisté však je místo narození: maronitská vesnice Bšarré položená v nadmořské výšce 1 450 m v severním Libanonu. Tehdy byla země ještě pod nadvládou turecké dynastie Osmanů (v jejím čele stál tehdy až do r. 1909 Abdulhamid II.), i když již požívala určité autonomie, která jí byla udělena po zmasakrování křesťanů drůzy r. 1860.² Džibrán byl prvním dítětem svých

-
- 1 Viz např. M. J. Ross, *The Writings of Kahlil Gibran*, Unpublished Master's Thesis, The University of Texas 1948; K. S. Hawi, *Kahlil Gibran: His Background, Character and Works*, Beyrouth: American University of Beyrouth 1963; J. & K. Gibran, *Kahlil Gibran: His Life and Works*, Boston: New York Graphic Society 1974; J. M. El-Yammouni, *Gibran Kahlil Gibran: L'homme et sa pensée philosophique*, Lausanne: Éditions de l'Aire 1988²; J. P. Ghougassian, *L'envol de l'esprit*, Ottawa: Éditions de Mortagne 1986; J.-P. Dahdah, *Khalil Gibran: Une biographie*, Paris: Albin Michel 1994; atd.
 - 2 Nezávislost Libanonu byla vyhlášena po skončení první světové války 1. 9. 1920, v době rozpadu osmanského impéria; 23. 5. 1926 se Libanon stal republikou s parlamentním systémem.

rodičů. Měl však ještě dvě mladší sestry, Marianu a Sultánu, a staršího bratra Pierra, Kámilina syna z prvního manželství.³ Džibránova matka byla dcerou maronitského kněze, jeho otec zaměstnancem daňového úřadu a podle Džibránových životopisců nepříliš ideální hlavou rodiny.

Roku 1895⁴ odjíždí Kámila Džibránová a její čtyři děti s velkou vlnou vystěhovalců do USA.⁵ Z blíže neznámých důvodů zůstal otec v Libanonu a o jeho dalších kontaktech s rodinou neexistují žádné zprávy. Džibránova matka se usazuje v Bostonu (v městě s tehdy druhým největším počtem imigrantů z Blízkého východu po New Yorku), ve čtvrti South End, obydlenné především Iry, Číňany a Araby na Oliver Place. Zde Chalíl začíná navštěvovat Quincy School slečny J. F. Bealeové. Prostřednictvím ředitelky Quincy School se již v patnácti letech seznamuje s kruhem umělců soustředěných okolo fotografického salónu Freda Hollanda Daye. Mezi nimi má možnost rozvíjet své výtvarné nadání. Do této doby spadá i vznik jeho přátelství s básnířkou Josephinou Peabody.

Z nejasných důvodů se Džibrán rozhodl v červenci 1898 k návratu do Libanonu. 3. 8. 1898 přijíždí do Bejrútu, kde se zapisuje ke čtyřletému studiu na maronitské „Škole moudrosti“ (*Madrasat-al-Hikma*). Zde ho velice ovlivňuje jeho profesor Otec Júsuf Al-Haddad, který se stává jeho přítelem a jakýmsi „duchovním mistrem“. Při studiích byl patrně podporován svým tehdejší americkým mecenášem F. H. Dayem, neboť s vlastním otcem se setkává v Bšarré pouze nakrátko, až po ročním pobytu v Libanonu. R. 1899 začíná publikovat v literárně filozofickém časopisu „Pravda“ (*Al-Hakíka*) své literární a ilustrátorské prvotiny. V Bejrútu je častým hostem sochařského ateliéru Davida Kurma. Jeho pobyt v rodné zemi má však i své stinné stránky: Džibrán se dostává do prvních konfliktů s autoritami. Od banálních problémů s délkou svých vlasů, kterou odmítal zkrátit po celý svůj život, za níž mu však hrozilo vyloučení z maronitského lycea, až po zklamání první lásky, které však poznamenalo jeho vztah k ženám až do smrti. Tehdy šlo o dívku z bohaté rodiny, o deset let starší, která byla rodiči proti své vůli provdána za muže, který spíše odpovídal jejímu sociálnímu postavení než nemajetný Džibrán.

Po ukončení studií v Bejrútu se Džibrán r. 1902⁶ vrací přes Paříž, kde se dovídá o smrti své sestry Sultány, zpět do Bostonu. Teprve šest měsíců po

3 Kámilin první manžel Jean Rachme zemřel v Brazílii několik let před jejím druhým sňatkem.

4 Datace odjezdu Džibránovy rodiny do USA kolísá mezi roky 1894 a 1895.

5 Po otevření Suezského průplavu r. 1869 se stále více zhoršovala situace libanonské ekonomiky postavené výhradně na produkci hedvábí, která nedokázala obstát v konkurenčním boji s čínskými a japonskými vývozci.

6 Zde datace opět kolísá mezi rokem 1899-1902.

svém příjezdu do USA se rozhoduje vyhledat J. Peabody, se kterou si dopisoval během pobytu v Libanonu. Vzniká mezi nimi romantické přátelství a je to právě ona, kdo Džibrána nazve „malým prorokem“. „Malým“ snad pro jeho nepřilíživě vysokou postavu, snad kvůli jeho mládí; „prorokem“ snad pro jeho výtvarné a literární nadání, snad kvůli jeho orientálnímu původu a romantické povaze. V každém případě byl „prorockým“ její výrok. Za necelý rok po návratu do Bostonu ztrácí Džibrán 22. 3. 1903 dalšího sourozence, tentokrát bratra Pierra, a 26. června téhož roku i matku, jejíž smrt jím otřásla natolik, že načas ustává ve své umělecké činnosti. Všichni tři zemřeli na tuberkulózu. K jeho vykojení navíc přistupuje i určité ochladnutí vztahů s J. Peabody a finanční problémy způsobené náhlými úmrtími v rodině a faktem, že mecenáš Day přestává Džibrána podporovat.

Tuto osobní a tvůrčí krizi překonává až po setkání s další důležitou ženou ve svém životě, s Mary Haskellovou, ředitelkou stejnojmenné školy, kterou poznává během expozice výtvarných děl začínajících umělců pořádané F. H. Dayem, na níž vystavuje i Džibrán. Po létech jí píše o tomto setkání: „Ostatním jsem připadal zajímavý. Rádi se dívali na cvičenou opici, ale ty jsi skutečně chtěla slyšet, co ve mně je. Nutila jsi mě, abych se víc snažil.“⁷ V té době je navíc představen i šéfredaktoru newyorského arabského deníku *Al-Muhadžir*, ve kterém od r. 1904 začíná publikovat. O rok později vyjde jeho první kniha „Hudba“ (*Al-Músíqa*), r. 1906 „Víly z údolí“ (*Arás Al-Murúdz*) a r. 1908 „Vzbouření duchové“ (*Al-Arwáh Al-Mutamarrida*). Všechny prvotiny publikuje arabsky v nakladatelství deníku *Al-Muhadžir*. Posledně jmenovaná kniha je, vzhledem k útoku proti tehdejšímu libanonskému establishmentu, veřejně spálena na bejrútském tržišti, Džibrán exkomunikován z maronitské církve a tureckými úřady odsouzen k vyhnanství. (Rozsudek exilu byl později zrušen, exkomunikace z církve nikoli.)

Mary Haskellová je po této aféře ochotna financovat jeho studium výtvarného umění. Po určitém váhání Džibrán tuto velkorysou nabídku přijímá a r. 1908⁸ odjíždí do Paříže, kde se zapisuje na Juliánskou akademii (*Académie Julien*). Během studia malby však neustává ani ve své literární tvorbě a r. 1912 vydává „Zlomená křídla“ (*Al-Adžnich Al-Mutakassira*).⁹ Po dvou letech a čtyřech měsících Džibrán opouští Francii a vrací se do USA. Přesídluje však z Bostonu do New Yorku, patrně v reakci na Maryino odmítnutí jeho nabídky k sňatku. Tvorba z počátku jeho působení v New Yorku je silně ovlivněna Nietzschem, jehož dílo tehdy intenzívně studuje.

7 J. M. El-Yammouni, *Gibran Kahlil Gibran...*, 25.

8 Zde datace opět kolísá mezi r. 1908-1910.

9 Český *Zlomená křídla*, Praha: Synergie 1996 (přel. Josef Hermach).

Odrážejí to především knihy „Blázen“ (*The Madman*, 1918)¹⁰ a „Předchůdce“ (*The Forerunner*, 1920). Obě již publikuje anglicky a obě mu přinesou velký ohlas mezi americkými čtenáři.

Zároveň s prvními úspěchy na poli literárním roste i renomé Džibrána jako výtvarného umělce. Vystavuje především v New Yorku. Hned po svém příjezdu do tohoto města v dubnu 1911 začíná pracovat na portrétech významných osobností té doby. Jeho ateliér se tak stává svědkem Džibránových setkání např. s Williamem Butlerem Yeatsem, Carlem Gustavem Jungem, Sarah Bernhardtovou, Mauricem Maeterlinckem, Claudem Debussym, Henri Bergsonem, se synem zakladatele bahajismu Abdul-Bahá, atd. O Džibránově ohlasu v USA ještě před r. 1920 svědčí i fakt, že patřil mezi osobní přátele sestry prezidenta Theodora Roosevelta. Pozice, kterou si vydobyl mezi americkými umělci, mu umožnila spolu s několika libanonskými a syrskými přáteli založit kulturní asociaci *Ar-Rábita Al-Kalamúja*, jejímž cílem bylo publikovat díla začínajících arabských literátů a překlady amerických a evropských autorů do arabštiny.

R. 1923 vychází Džibránovo vrcholné dílo „Prorok“ (*The Prophet*), které rozšiřuje jeho věhlas z USA prakticky do celého světa a postupně je přeloženo do více než 20 jazyků.¹¹ Tehdy do jeho života vstupuje další žena: jako sekretářku přijímá mladou Američanku Barbaru Youngovou. Ta se brzy stává nejen jeho oddanou přítelkyní a pomocnicí, ale i horlivou žačkou svého „mistra“, která okolo něj vytváří nimbus orientálního mudrce, mystika a světce. R. 1928 publikuje své druhé stěžejní dílo „Ježíš, Syn člověka“ (*Jesus, the Son of Man*). Těsně před smrtí vydává v březnu 1931 triptych „Bohové země“ (*The Earth Gods*)¹² a dokončuje „Poutníka“ (*The Wanderer*). Ten se v den jeho smrti, v pátek 10. 4. 1931 nachází v rukopise u Mary Haskellové, která pracuje na jazykových korekturách a vychází teprve *post mortem* r. 1932. Džibránovo mrtvé tělo je převezeno z Bostonu, kde bylo několik dní vystaveno v maronitském kostele, do Libanonu dne 23. 7. 1931. 21. 8. 1931 vychází z Bejrútu po smuteční slavnosti, které se účastnil i libanonský prezident a patriarcha maronitské církve (z níž byl před lety Džibrán exkomunikován!), procesí tisíců libanonských křesťanů, drúzů, židů i muslimů, které doprovází Džibránovo tělo až do rodného městečka Bšarré,

10 Česky *Blázen a jiné paroboly*, Praha: Dar Ibn Rushd 1994 (přel. Svetožár Pantůček).

11 Český překlad *Proroka* od Oldřicha Hlaváče vychází již devět let po prvním anglickém vydání v nakladatelství Protá, Praha 1932; recentně viz: *Prorok*, Praha: Vyšehrad 1990 (přel. Svetožár Pantůček).

12 *Česky Bohové země*, Praha: Trigon 1996 (přel. Eliška Merhautová).

kde je uloženo do hrobu v klášteře Mar-Sarkis. Později je zde založeno muzeum s jeho rukopisy a kresbami.¹³

2. Dílo

Literární kritikové někdy Džibránovo dílo orientačně rozdělují na tři různá období: romanticko-kritické, revoluční a fázi hledání harmonické vyváženosti. Za tímto vývojem se však zřetelně rýsují posuny v jeho ontologii. Z jejího hlediska by pak šlo hovořit o pohybu od dualismu k monismu.

V romantickém období Džibrán nejprve nenachází nic, co by realitu vysvětlovalo lépe než ontologický dualismus. Podobně jako v platónské tradici je i pro něj duše božského původu uvězněná v hmotném těle, které zahaluje její božství. Z hmoty se duše vyvazuje svým úsilím, jež přes dlouhotrvající sebevysvobozování vede k postupnému návratu do prvotního stavu bytí v bohu, resp. božství. Dokud preexistenční duše není vysvobozena z těla, je i lidské poznání determinováno smysly. Ontologický dualismus je tedy umocněn i dualismem noetickým. V člověku se neustále sváří protiklady, kterými je od přirozenosti vybaven: láska s nenávisí, krása s ošklivostí, síla se slabostí, poznání s nevědomostí. Vše pozitivní v člověku jsou atributy transcendence v božské duši. Tě je protikladným lidské „já“, ego, svým sobectvím působící vše negativní. Tímto pohledem jsou prochnuty veškeré Džibránovy prvotiny publikované v arabštině.

Od této klasické dualistické koncepce Džibrán později upouští a přechází k určitěmu stratifikovanému monismu. Z dualismu se nadále stává pouze dílčí fenomén v rámci ontologického monismu, a to výlučně na etické rovině. Ontologická negativa se mění v důsledky mylného rozhodování a tak jsou minimalizována. Radost sice bude vždy provázena smutkem, utrpení radostí, světlo tmou, život smrtí, ale veškerá jejich původní protikladnost je eliminována. Protipóly se stávají spíše komplementárními než kontrastními. Všechny opozice vytvářejí, jako celek, absolutní harmonii bytí. Každý čin, který podporuje tuto harmonickou jednotu bytí, je dobrý. Avšak ani akt namířený proti ní není považován za zlý. „Neboť co jiného je zlo než dobro trýzněné svým vlastním hladem a žízní?... Jste dobří, když jste sjednoceni

13 Doslov S. Pantůčka k českému překladu *Proroka* nazvaný „Chalíl Džibrán, velký libanonský spisovatel“ obsahuje řadu biografických nepřesností: např. ideální vylíčení Džibránova otce; profesora na maronitském lyceu Otce Júsufa Al-Haddada zaměňuje s jakýmsi „potulným knězem“ Júsufem; při studii v Bejrútu prý Džibrán vydává časopis *Al-Hakika* - ve skutečnosti v něm pouze publikuje; zaměňuje fiktivní hrdinku novely „Zlámaná křídla“ Salmu Karame s Gibranovou skutečnou „první láskou“ v Libanonu (ta se ovšem jmenovala Chalá Dáhir); sporná je uváděná datace hlavně z první poloviny Gibranova života; sporné je tvrzení o jeho cestě po Řecku, Itálii, Španělsku, Francii atd. Srv. o. c., 129-140.

sami se sebou. Ale ani když nejste sjednoceni sami se sebou, nejste zlí.¹⁴ I původně negativně chápané „já“ přechází do sféry „ducha“ – jediné skutečné reality.

Tento Džibránův odklon od dualismu a příklon k monismu lze datovat zhruba do r. 1916, kdy v dopise adresovaném Mary Haskell píše: „Dvacet let jsem měl jen naléhavý hlad a žízeň po něčem a nevěděl jsem po čem. Teď je to jiné. Kamkoli jdu, nebo cokoli dělám, všude vidím stejnou mocnou sílu, stejný mocný zákon, který působí rozkvět duše a obrací duše k bohu... Duše vyhledává Boha stejně jako horkost vyhledává výšky či voda moře. Všechny duše budou v Bohu.“¹⁵

2.1 Antropologie

Džibránovo myšlení je primárně antropocentrické. Proto je při zkoumání jeho „poetické metafyziky“ nutno vždy vycházet z jeho pojetí člověka. Člověka v jeho optice nelze redukovat pouze na to, čím je hic et nunc: „Jste duchem Nejvyššího tak jako vítr, jenž nemůže být ani chycen ani uvězněn.“¹⁶ Lidská bytost se má stát – během své pozemské existence, která je jen zlomkem věčnosti – tím, čeho si ještě není plně vědoma. Dříve, než se zrodila v časnosti, poznala věčnost, k níž opět, díky svému božskému původu, směřuje. Lidská duše je tedy preexistenční a podle Džibrána by bylo absurdní omezovat jí časností, po které by zmizela v propasti nebytí. „Vaše děti nejsou vašimi dětmi. Jsou syny a dcerami Života, toužícího po sobě samém.“¹⁷ „A co je to dodýchat, než osvobodit dech od jeho neklidných vdechů a výdechů, aby se mohl vznést, rozpínat a nezatížen hledat Boha?“¹⁸ Božský původ duše tedy vysvětluje přirozenou lidskou náboženskost i schopnost dosáhnout božství. Ploditeli každého individuálního bytí na této zemi jsou všeprostupující Duch a Příroda-Matka. Člověk však již s nimi nežije ve vědomé jednotě. Džibrán svým způsobem naznačuje i důvod, který zavinil sejítí člověka z „boží stezky“. Touto příčinou byl strach „...a tento strach ještě chvíli potrvá“.¹⁹ Strach a úzkost měly za následek ztrátu konformity s Přírodou-Matkou a přinesly vznik „civilizace“ a „společnosti“, na které zvláště v prvních dvou obdobích své tvorby Džibrán útočil vší silou.

Takováto koncepce poruchy vztahu člověk – božství, resp. takového pojetí „hříchu“ vyžaduje stratifikaci autorovy monistické vize „já“. Jak již

14 Prorok, 57.

15 Virginia Hilu (ed.), *Beloved Prophet: The Love Letters of Kahlil Gibran and Mary Haskell and her Private Journal*, London: Quartet Books Limited 1973, 266.

16 Prorok, 98.

17 Tamtéž, 20.

18 Tamtéž, 69.

19 Tamtéž, 31.

bylo řečeno, ego nestojí v opozici vůči duši božského původu. A dokonce pojem diferencovaného „já“ postupně z Džibránova ... vytlačuje termín „božská duše“ (i když ne zcela). Jednotlivé vrstvy tohoto „já“ jsou v různých knihách různě nazývány a liší se i jejich počet. Většinou Džibrán hovoří o dvojinně *human self – God self* či *little self – greater self* (resp. *larger self*). Jinde počítá s trojinou, která božímu a lidskému „já“ navíc podřazuje „já“ trpasličí (*pigmy self*). Člověk v této optice stratifikovaného „já“ již není drčen mezi dvěma „mlýnskými kameny“ duše a těla, nýbrž je jakýmsi poutníkem na cestě od svého trpasličího „já“ k „já“ božskému.²⁰ Božství je cílem a ideálem, kterého se člověk snaží dosáhnout přes všechny překážky své animality. „Božství ve vás nezůstává samo. Ve vás je dosud mnoho člověkem a mnoho ve vás dosud není člověkem, ale jen beztvarym trpaslíkem, který jako náměsíčník kráčí mlhou, hledaje své vlastní probuzení.“²¹

Základním faktorem, resp. průvodčím vzestupu k božství je *láska*. V prvním období své tvorby měl Džibrán vytvořenu jakousi romanticko-mytologickou koncepci lásky. Důraz kladl spíše na *erós* než na *agapé*. Ženu považoval za komplementární protipól muže, za jeho druhou polovinu. Smyslem života na zemi pak má být mj. znovu stvořit, obnovit tuto mužsko-ženskou primordiální jednotu člověka. Tato více méně senzualistická fáze byla jen přechodnou. *Erós* je v pozdějším díle nahrazen *agapé*, láskou univerzální, konkretizovanou v lásce k bližnímu. Jejím příčinou je uvědomění si transcendentního původu všech bytostí a *eo ipso* i jejich intersubjektivitu, ve smyslu jejich rovnosti a vzájemné spřízněnosti. Milovat znamená akceptovat každé druhé – byť odlišné – bytí takové, jaké je. Takováto univerzální láska je základním předpokladem pro znovuvytvoření prvotní harmonie mezi člověkem a přírodou. Láska má tedy charakter tvůrčí síly. (To je tedy nově interpretovaným pozůstatkem koncepce z prvního období autorovy tvorby.) „Všechna práce je planá, není-li spojena s láskou. Když pracujete s láskou, spojujete se sami se sebou, jeden s druhým a s Bohem.“²² Láska se stává jakýmsi „přírodním“ zákonem, podmínkou bytí, jakousi „esencí existence“.²³

Druhým průvodčím návratu k božství je podle Džibrána *utrpení* a bolest v životě lidské bytosti. V optice ontologického monismu je však tento faktor relativizován nerozlučným sepětím bolesti s radostí, které jsou neoddělitelné. Faktorem, že utrpení prohlubuje radost: „Čím hlouběji se vrývá žal do vašeho nitra, tím více můžete pojmut radosti.“²⁴ Bolest má tedy nejen

20 Srv. Nietzscheho vize pohybu od zvířete k nadčlověku.

21 *Prorok*, 37.

22 *Tamtéž*, 27.

23 Srv. J. P. Ghogassian, *L'envol de l'esprit...*, 160.

24 *Prorok*, 29.

kreativní, ale i purifikační charakter. Její nejdůležitější rolí je však to, že napomáhá sebeuvědomování, sebepoznání. Člověk jí přečištěný se stává schopným porozumět tajemstvím života. „Vaše bolest je praskáním skořepiny, která uzavírá vaše poznání.“²⁵

Toto *sebezpoznaní* – rovněž jeden z divinizačních faktorů – přichází výlučně z nitra člověka a nikdo je nemůže prostředkovat. „Nikdo vám nemůže zjevit než to, co již spočívá a zpola dřímá v rozbřesku vašeho poznání.“²⁶ Při procesu sebepoznávání nejde přirozeně o kumulaci vědomostí a informací, ale o „citlivost“ vůči rytmu Života, se kterým má člověk sladit rytmus života vlastního, o identifikaci s jakýmsi blíže neuchopitelným vesmírným zákonem a řádem.

Značný význam přisuzuje romantismem ovlivněný Džibrán *přání a touze*. Na rozdíl od romantiků však nezůstává na rovině prožitku. Toužit je pro něj totéž co usilovat. Přání se mění v aktivní sílu, ve tvůrčí vůli. Touhu však musí provázet jasné vědomí a znalost předmětu přání. Tím je přirozeně vlastní Božská identita. „Veškeré úsilí je slepé, není-li spojeno s poznáním, a všechno poznání je marné, není-li spojeno s prací, a všechna práce je planá, není-li spojena s láskou.“²⁷

V dynamicky pojatém procesu divinizace člověka a celého kosmu má podle Džibrána své místo i otevřenost vůči budoucnosti, osvobození se od minulosti. *Sen* a *imaginace* jsou tím, čím může lidská bytost na budoucím již v současnosti participovat. Podle S. Freuda hledá uspokojení v imaginaci ten, kdo je frustrován přítomností. Džibránovo pojetí preexistenční duše však umožňuje chápat sen pozitivně jako projekci již žitého²⁸ a nikoli jako útěk před realitou. Jako „vědomou“ snahu umístit prvotní dobro na horizont svého úsilí. Určuje-li člověka ontologicky touha, resp. vůle, je na etické rovině definován svou imaginací.

2.2 Teologie

Osou Džibránovy „poetické metafyziky“ je člověk: „Bylo by moudřejší mluvit méně o Bohu, jehož nemůžeme pochopit, a více o sobě navzájem, neboť sebe můžeme pochopit. Přesto bych však chtěl, abyste věděli, že jsme dechem a vůní Boha.“²⁹ V tomto citátu autor nepřímou formuluje své metodické východisko: od člověka postupovat k bohu. Přes veškerou „cudnost“, s níž o bohu mluví, však z jeho díla lze abstrahovat i některé teologické postuláty.

25 *Tamtéž*, 47.

26 *Tamtéž*, 50.

27 *Tamtéž*, 27.

28 Srv. tzv. *akáša* ve Steinerově antroposofii.

29 *Prorok*, 109.

Předně: je zřetelné, že myšlenkový pohyb od dualismu k monismu poznamenal i výroky o bohu. V první, dualistické fázi umělcova vývoje přetrvává křesťanské, resp. obecně monoteistické pojetí boha. Nazývá ho svým Pánem a Stvořitelem. Přísluší mu epiteta Dokonalý, Všemohoucí, Věčný, Moudrý; je jediným svatým a univerzálním duchem. Především je však láskou. Ale i tím, kdo člověka soudí.

Ve druhém, Nietzsche ovlivněném období tvorby, které se kryje zhruba s dobou začátku první světové války, se Džibránovi bůh proměňuje v Mocného. Bůh je absolutní síla. Bůh „je ten mocný, bojující za mocnější a čistší já, za já vyššího života“.³⁰ Tato fáze je tedy zřetelnou projekcí Džibránova radikalizovaného vztahu ke společnosti a lidstvu vůbec na teologický horizont. Vzestup lidské bytosti nyní ke své realizaci potřebuje sílu a prudkost. Celá existence se nyní proměňuje v permanentní zápas.

Ve třetím období ontologického monismu lze Džibránovu teologii označit jako poetický *panenteismus*. Ploditeli každého individuálního bytí jsou všeprostupující, univerzální Duch a Příroda-Matka: „...matkou (člověka) je štedrá země a otcem Bůh.“³¹ Není jasné, zda Džibrán nějak striktně odděloval boha od onoho univerzálního Ducha, protože někdy na vrcholu emanačního procesu stojí jeden, jindy druhý. Podobně je někdy za matku života či dokonce celého kosmu považována místo Přírody – matka Země.

Prostupuje-li Duch, resp. bůh vše, a naopak participuje-li vše, byť nevědomě, na jeho podstatě, je každý projev života i jeho manifestací. Proto může Džibrán namísto důkazů o boží existenci odkázat ke kontemplaci přírody: „Raději se rozhlédněte kolem a spatříte ho (Boha), jak si hraje s vašimi dětmi. A pohlédněte do prostoru: uvidíte ho kráčet v oblacích, rozpínat paže v blecích a sestupovat v dešti. Uvidíte ho usmívat se v květech a pak se vznést a mávat rukama ve stromech.“³² Příroda se stává božím obrazem, jeho vnímatelným vyjádřením. Bůh je bytí projevené v každém pohybu života. Ostatně i lidské city, utrpení i radost a dokonce i modlitby lze chápat jako nepřímé projevy univerzálního života; jinak řečeno jako projev boha samého. Vše je tak poslušno jednoho zákona a řádu, tj. životního rytmu. Existuje pouze jedno absolutní bytí ~ bůh. Ovšem i člověk na své cestě od trpasličího k božskému „já“ postupně s božstvím splývá. Proto neexistuje propast mezi člověkem a bohem, časem a prostorem, tělem a duší, mezi „já“ a „ty“. A přesto v tomto systému harmonické jednoty nechává Džibrán určitý prostor boží transcendenci. „Pomyslete nyní, moji milovaní druzi, na srdce, které pojme všechna vaše srdce, na lásku, která obsáhne všechny vaše lásky,

30 Virginia Hilu (ed.), *Beloved Prophet...*, 210.

31 *Prorok*, 23.

32 *Tamtéž*, 67.

na ducha, který překryje všechny vaše duchy, na hlas, který obejmě všechny vaše hlasy a na ticho věčné a hlubší než jsou všechna vaše ticha.“³³

Z panenteistického pojetí Boha jakožto absolutní harmonické jednoty všeho přirozeně vyplývá vize všelidského bratrství (stejný důsledek má i láska jako divinizační průvodič) a jediného náboženství. Unitární náboženství se pak prezentuje na skryté rovině za, resp. nad všemi partikulárními náboženskými kulturami. Jednotícím prvkem všech *religiones* samo sebou nejsou pojmově formulovaná dogmata, nýbrž „prožitek srdce“. Myšlenka jednostejného základu pak měla pro Džibrána po zkušenostech z rodného a náboženskými konflikty permanentně zmítaného Libanonu prvořadou závažnost.

2.3 Christologie

Džibránova první setkání s Ježíšovou postavou přirozeně prostředkovala maronitská církev a teologie. Přes veškerý oficiální monergismus se jí Kristus stal, kvůli častému pronásledování, jakýmsi symbolem pozemského vítězství a spásy, prototypem „národního“ hrdiny. A to především v představách lidové zbožnosti. V tomto ovzduší Džibrán prožíval své dětství. Po odchodu do USA, kde se stává příslušníkem etnické menšiny, je pro něj Ježíš postavou, která vzdoruje, ale zároveň i pomáhá tomuto světu. Stává se jeho ideálem, který chce následovat. Podle svědectví jeho přátel míval prý o něm Džibrán vidění ve snech. Ty jsou jakoby prvním krokem autorovy postupné, vědomé identifikace s Ježíšem. Toto ztotožnění s Ježíšem se Džibrán snažil evokovat nejen ve svém literárním díle, nýbrž celým životem. Od drobností, jakými byly jeho dlouhé vlasy, přes skutečnost, že umělcova výtvarná zpodobení Krista nesou výrazné rysy autora (v podstatě jde o autoportréty), až po výběr data svého narození. To nebylo známé. Většinou však uváděl libovolně určené datum 6. ledna, tedy den, na který podle liturgického kalendáře východních křesťanských církví připadá svátek Narození Páně. Je nutné zdůraznit, že se v první řadě identifikoval s Ježíšem ukřižovaným: „Jsi ukřižovaný na mém srdci; a hřeby, které probodávají tvé ruce, probodávají stěny mého srdce. A zítra, až někdo nezasvěcený půjde kolem této Golgoty, nebude vědět, že zde krvácejí dvě srdce. Bude se domnívat, že je to krev jednoho muže“.³⁴ Takto pojatá identifikace v podstatě nese rysy klasického středověkého *imitatio Christi*.

V Džibránových knihách je téměř pravidlem, že hrdina má částečně charakter Ježíšovy osobnosti. Nositelé děje v autorových prvotinách jsou probouzeni k akci četbou evangelíí. Pod jejich vlivem se bouří proti auto-

33 *Tamtéž*, 107.

34 *Písek a pěna*, Praha: Vyšehrad 1998, 86 (přel. Eliška Merhautová).

ritám církevním i světským a v Ježíšově jménu volají po přehodnocení či odstranění všeho, co člověka zotročuje. Džibrán sám se s maronitskou církví, která se podle něj nenávratně vzdálila Ježíšově zvěsti, rozešel jednou provždy. (Na smrtelném loži odmítl poslední pomazání maronitského kněze.) Protivníkem církve se tedy stává „ve jménu evangelia“: „Vždycky jednou za sto let se v jedné zahradě mezi horami Libanonu setká Ježíš z Nazareta s Ježíšem křesťanů. Dlouho tam spolu rozmlouvají. A když Ježíš Nazaretský odchází, vždycky říká Ježíši křesťanů: »Milý příteli, bojím se, že my se spolu nikdy neshodneme.«“³⁵ Propast, kterou autor vidí mezi učeními církve a Ježíšovým kerygmatem, je důvodem, proč v jeho díle chybí sebemenší zárodek eklesiologie. Institucionalizovaná církev pro něj vždy znamená cosi apriori negativního. Cosi, co s evangeliem svévolně manipuluje, co zneužívá Ježíšova jména ve vlastní prospěch.

Do svého „Proroka“ Džibrán svým způsobem promítal sám sebe, resp. feuerbachovsky ideální představu o sobě. A zároveň i své chápání Ježíše. Al-Mustafa - Prorok ztělesňuje člověka sjednoceného s Bohem, se sebou samým, s přírodou, s celým vesmírem. Proto v Džibránově pojetí nemají být jeho slova vnímána jen jako esteticky brilantní vyjádření vlastní reflexe, nýbrž jako hlas boží, boží slovo. Takto transcendované Prorokovo vystoupení nenechává na pochybách, že v Al-Mustafovi autor vytváří paralelu k Ježíšovi, evokuje obraz Syna člověka. Ne náhodou byl *The Prophet* Džibránovými obdivovateli a stoupenci někdy označován za „evangelium dvacátého století“.

Faktických odchylek od líčení evangelií není v Džibránově vizi Ježíše mnoho. V nejrozsáhlejší autorově díle „Ježíš, Syn člověka“ je však přirozeně ponechán prostor umělecké fikci. Nicméně důležitější je zkoumat celkové vyznění Džibránovy interpretace Ježíše. Už samotný název knihy napovídá, že autor kladl důraz na pozemského historického Ježíše. Téměř nikdy ale nezpochybňuje, že Ježíš byl i „Synem božím“. V jeho optice je však „božím synem“ každé individuální bytí bez rozdílu: „...poznáš, že On, který žil v nás, je nesmrtelný, že On byl Syn boží... jako jsme i my dětmi božími.“³⁶ To vyplývá zcela samozřejmě z jeho panenteistické koncepce emanujícího božství. Ovšem Džibránovu antropocentrismu vyhovuje lépe hovořit o Ježíši jako o mudrci a ne o „modle“ – Ježíši křesťanů. „Ježíš byl v lidském srdci. Nebyl bohem a je škoda, že jeho následovníci zkoumají, jak by udělali boha z takového mudrce.“³⁷ A v mezní, kontextuálně podmíněné situaci dokonce neváhá protiředit svým předchozím výroky, když trvá na

35 *Tamtéž*, 76.

36 *Jesus, The Son of Man*, London: William Heinemann 1954, 209.

37 *Tamtéž*, 115-116.

tom, že Ježíš byl prostě jen člověkem: „Nebyl bohem... Ano, Ježíš byl člověkem, ne bohem a v tom je náš údiv a naše překvapení.“³⁸

Džibrán tedy v tomto ohledu stál na úplném protipólu maronitského monergismu. Jeho „christologická jezuologie“ se blíží spíše nestoriánství či v epoše novodobého racionalismu vizi Ernesta Renana, pro které byl Ježíš vrcholem lidství. Oproti nim však nemá zapotřebí negovat Ježíšovu božskou přirozenost z ontologického hlediska, protože v jeho koncepci není žádné propasti mezi bohem a člověkem. Autorovy výroky spíše svědčí o odporu vůči „křesťanské“ devivifikaci a dedynamizaci Mistra z Nazarétu, vůči jeho kultickému zbožštění v idol. Ideál podle Džibrána nesmí být fixován v idol. Ježíš, stejně jako Al-Mustafa – Prorok jsou v jeho optice naprostými opaky strnulosti. Jsou průsečíkem dvou protipohybů: descendentního od Boha k člověku a ascendentního od člověka k Bohu. Jsou archetypy divinizujícího se a divinizovaného lidství, modely postupného zbožšťování, svým příkladem volající na cestu vedoucí k božímu „já“ v člověku. Tak činí Džibrán ze svého vlastního ideálu, s nímž se „touží“ identifikovat, ideál platný pro celé lidstvo, který je třeba napodobovat, imitovat. „On sám toužil po tom být nazván jménem Syn člověka, neboť znal hlad a žízeň člověka a spatřil člověka hledajícího své větší já.“³⁹ Přiznat Ježíši větší míru exkluzivity, než které se mu v Džibránově pojetí dostalo, by pak bylo v nevyhnutelném rozporu s jeho antropologií i teologií.

38 *Tamtéž*, 112-113.

39 *Tamtéž*, 46.